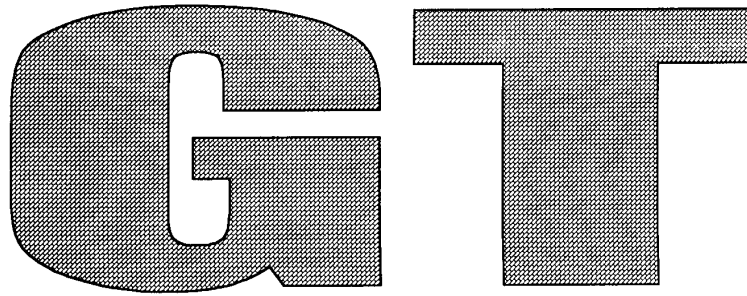

2000/3-4

Gazdaság & Társadalom

Tartalomról:

- Dr. Nagy Pongrác: Jövedelempolitika Magyarország
a rendszerváltás óta
- Dr. Menyhay Imre: Gazdasági racionalizmus és a szándékolt
eredményesség megfordítása
- Dr. Lakatos Gyula: Az amortizáció és az értékcsökkenési leírás
problémái a magyar gazdaságban 1950-1974 között
- Dr. Rétvári László: Természeti erőforrások: A (tudomány-)
politika hullámverésében
- Kiss Krisztina: A települési önkormányzatok gazdálkodása
és fejlődésük várható irányai
- Lentner Csaba: A magyar mezőgazdaság jövőképe
pénzügypolitikai szempontból
- Dr. Gazdag László: Globalizáció, korszakváltás és hazánk esélyei
- Dr. Balázs Judit: A növekedés korlátai:
afrikai gazdasági viszonyok a 19. században

Társadalomtudományi folyóirat

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Gidai Erzsébet

A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Bíró Zoltán, Dr. Fecske Mihály,
Dr. Gánti Tibor, Dr. Gidai Erzsébet

Megjelenik negyedévente

GT

A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2001 februárjában készült.

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet
Kiadja a Társadalomkutató és Előrejelző Intézet
1132. Budapest, Victor Hugo u. 18-22.

ISSN 0865 7823

TARTALOM

GAZDASÁG

- Dr. Nagy Pongrác:** Jövedelempolitika Magyarország a rendszerváltás óta 5
- Dr. Menyhay Imre:** Gazdasági racionalizmus és a szándékolt eredményesség megfordítása 28
- Dr. Lakatos Gyula:** Az amortizáció és az értékcsökkenési leírás problémái a magyar gazdaságban 1950-1974 között 84

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

- Dr. Rétvári László:** Természeti erőforrások: A (tudomány-) politika hullámverésében 144
- Kiss Krisztina:** A települési önkormányzatok gazdálkodása és fejlődésük várható irányai 123

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

- Lentner Csaba:** A magyar mezőgazdaság jövőképe pénzügypolitikai szempontból 136
- Dr. Gazdag László:** Globalizáció, korszakváltás és hazánk esélyei ... 156
- Dr. Balázs Judit:** A növekedés korlátai: afrikai gazdasági viszonyok a 19. században 188

GAZDASÁG

Nagy Pongrác

Jövedelempolitika Magyarországon a rendszer- váltás óta¹

A jövedelempolitikának két célja lehet, s a kormány törekedhet az egyik vagy másik, vagy akár egyidejűleg mindkettő elérésére.

1. *Egyes néprétegek jövedelemnövekedésének felgyorsítása, lelassítása más néprétegek jövedelemnövekedéséhez viszonyítva.* Ezt a jövedelemátcsoportosítást a kormány a költségvetés segítségével érheti el. Két eszköze van. Ezeket vagylagosan, esetleg mindkettőt egyszerre is használhatja.

a) Az egyik az adóztatás súlypontjának áthelyezése az egyik adótípusról a másikra. Ha a súlypontot a fogyasztást terhelő adókra helyezi, akkor csökkenti, ha a jövedelmeket terhelő adókra helyezi (személyi jövedelemadó, társasági adó), akkor a progresszív adókulcs növeli az adóztatás jövedelemkiegyenlítő hatását.

A második világháború után hatalomra került angol munkáspárt adóztatási politikája az újkori történelem talán legdrasztikusabb példája az alacsonyjövedelmű néprétegek (adózás utáni) jövedelmének növelése a magasabb jövedelmű néprétegek jövedelméhez viszonyítva. Ennek ellenkezőjére: a magasabb jövedelműek jövedelmének az adóztatás útján való viszonylagos növelésére e tanulmányban látunk majd példát.

¹ Fejezet a szerző készülő jegyzetéből, melynek címe: „**Gazdaságpolitika**”

b) A másik eszköz a begyűjtött adók olyatén való újraelosztása, hogy az más néprétegekhez viszonyítva növelje bizonyos néprétegek jövedelmét.

Erre ismét az említett angol munkáskormány politikája a legmarkánsabb példa. Ez ugyanis szinte egyik napról a másikra olyan viszonylag fejlett jóléti államot létesített, amelynek legnagyobb kedvezményezettjei a szegényebb néprétegek voltak. Az ellenkezőjére: a tehetősebb néprétegek jövedelmének újraelosztása révén való növelésére ismét e tanulmány későbbi részében lesz példa.

2. A jövedelempolitika másik lehetséges célja a bérek és fizetések növekedésének kormány-beavatkozás révén történő mérséklése az infláció *mérséklése* végett. (Természetesen, ha a kormány *csak* a bérek és fizetések növekedését mérsékli, más típusú jövedelmekét nem, akkor ennek ugyanolyan jövedelemátcsoportosító hatása lesz, mint az előbbi két módszernek.)

Az infláció tárgyalásakor láttuk (Gazdaság és Társadalom, 1999/3-4), hogy *költséghajtotta inflációnak* az olyan árszintnövekedést nevezik, amikor a béreknek a produktivitás növekedését meghaladó emelkedése hajtja fel az árakat. Azt is láttuk, hogy ilyen béremelkedésből csak akkor keletkezhet infláció, ha a kormányzat a pénzmennyiségnek a BHT volumennövekedését meghaladó növelésével „megfinanszírozza” őket. Ez azt jelenti, hogy az úgynevezett „költséghajtotta infláció” valójában a bankóprés működtetéséből származó infláció. Vagyis: *költséghajtotta infláció nincs*.

Mielőtt azonban a közgazdászok és nyomukban a kormányok erre rájöttek, sok szó esett a „költséghajtotta” – vagyis túlzott béremelésből származó – inflációról, s kísérletek történtek arra, hogy ezt (szűkebb értelemben vett) „jövedelempolitikával” akadályozzák meg.

Megpróbálták tehát mind a munkaadókat, mind a munkavállalókat befolyásolni. Így például egyes kormányok megpróbálták az általuk valószínűsített termelékenységnövekedést meghaladó béremeléseket megadóztatni. Vagy a kormány megfenyegette a munkaadókat: nem finanszírozza a termelékenység várható növekedését meghaladó béremelést. Ami a munkavállalók befolyását illeti, a kormány nyilatkozataival – a csökkenő versenyképesség, növekvő munkanélkü-

liség emlegetése – igyekezett a szakszervezeteket bérköveteléseik mérséklésére bírni.

Mindennek nem volt eredménye mindaddig, míg a kormány a túlzott béremelést (és annak megadóztatását!) végül mégis finanszírozta. És végül mégis finanszírozta, mert szüksége volt a munkások szavazatára. A szakszervezetek pedig, hatalmuk fitogtatására, “csak azért sem” vettek tudomást a kormány „tanácsairól”.

Az ördögi kört az Egyesült Államokban a Reagan-kormány, az Egyesült Királyságban a Thatcher-kormány törte meg azzal, hogy bevezette a monetarista gazdaságpolitikát, s ezzel megszüntette a termelékenység növekedését meghaladó béremelések finanszírozását. Az amerikai kormány ezt nagyobb kockázat nélkül megtehetette, hisz ott a szakszervezetek sosem képviseltek olyan meghatározó erőt, mint Nyugat-Európában. Angliában a Thatcher-kormány megtehetette, éppen ennek az ellenkezője miatt. Ott ugyanis a szakszervezetek igen nagy társadalmi erőt képviseltek. Ezzel az erejükkel azonban visszaéltek. Egymást érték a sztrájkok. Nemcsak a szakszervezetek vezetősége által – a tagok megkérdezése nélkül – elrendelt sztrájkok, hanem az úgynevezett „vadsztrájkok” is, amikor egy vállalat vagy vállalatrésztleg munkásai valamely sérelem ürügyén – a szakszervezet jóváhagyása nélkül – hazamentek. (Nem ritkán az igazi ok a szép idő volt.) Mivel a közszolgáltató üzemek (közlekedés, posta, villamos művek, szénbányák – melyek a fűtéshez szükséges szenet szállították –, kórházi ápolónők stb.) is gyakran sztrájkba léptek, s az angolok hol gyalogoltak, hol nem kapták meg a – rendszerint karácsonyi! – postájukat, hol gyertyafénynél töltötték estéiket, hol az utcán feltornyosuló szemét szagát szívták, s az elszaporodó patkányoktól féltek. A postások hagyományosan decemberre, a köztisztasági vállalatok dolgozói hagyományosan július-augusztusra, a szénbányászok persze a téli hónapokra időzítették sztrájkjaikat. Így a szakszervezetek és sztrájkok egyre népszerűtlenebbekké váltak, és egyre nagyobb lett megrendszabályozásuk társadalmi támogatása.

Az egyesült államokbeli és angliai sikerei következtében a monetarista politika átterjedt Nyugat-Európára, és mindenütt sikert ért el az infláció csökkentése terén. Ma már a fejlett nyugati országokban nincs

szó arról a valamiről, amit régebben tévesen „kölség-hajtotta infláció-nak” neveztek, s egyetlen kormány sem próbálkozott ott jövedelempolitikával. Részint azért, mert céltalan, részint pedig azért, mert akkor sem volt hatékony, amikor még azt hitték, hogy célravezető.

Az első cél magvalósulására irányuló politikát nevezhetjük *strukturális* jövedelempolitikának, hisz célja a jövedelemstruktúra megváltoztatása. A második cél elérésére irányuló politika *konjunkturális* jövedelempolitika – sokan ezt értik egyedül „jövedelempolitika” alatt – hiszen az infláció mérséklése a konjunktúrapolitika feladata.

Jövedelempolitika Magyarországon

Magyarországon a rendszerváltás óta volt erélyes strukturális és erélyes konjunkturális jövedelempolitika. Az utóbbi, mely fejlett piacgazdaságban egyrészt céltalan, másrészt nem eredményes, hisz nem mérsékli a bérek és fizetések növekedését, Magyarországon szintén céltalan, viszont eredményes.

Céltalan ugyanazon okból, mint ott: költség-hajtott infláció nincs. Magyarországon ennek még a gyanúja sem merülhetett fel, hiszen, mint látni fogjuk, a nettó (adózott) bérek mértéke lassabban nőtt, mint az ár-szint. (Hogy Magyarországon bérinfláció van, azt csak Dr. Kádár Béla állította külkereskedelmi miniszter korában.)

A bérekre és fizetésekre való direkt ráhatás Magyarországon nem csökkentette az inflációt, de eredményes volt a jövedelmek növelésének mérséklése, illetve reálértékük csökkentése terén. Egyrészt a tömegtájékoztató eszközök segítségével történő meggyőzés (agymosás?) eredményeképpen: „kényszerpályán vagyunk”; „áldozatokra van szükség, hogy kilábaljunk a múlt rendszertől átörökölt válságból”; „felelőtlenség ma már más politikát javasolni, vagy e politika sikerét bérköveteléssel gátolni” és így tovább.

Eredményes volt ilyen értelemben a múlt rendszerből itt felejtett szakszervezetek magatartása következtében is.

- Ezek egyrészt követik azt a múlt rendszerbeli beidegződést, hogy feladatuk a Párt – illetve újabban: a kormány – politikájának megmagyarázása, népszerűsítése a dolgozók körében.

- Másrészt a szakszervezeti vezetők valamelyik parlamenti párt tagjai és pártfegyelmet kapnának, ha nem ezt tennék. (A rendszerváltástól, 1998 júliusáig valamennyi parlamenti párt támogatta a Valutaalap által diktált, monetáris gazdaságpolitikát, amelynek szerves része volt a restriktív bérpolitika.)

Így a szakszervezetek a bérek és fizetések kialakításában ma ép-
pügy nem játszanak szerepet, mint a múlt rendszerben.

Egy kanadai tőzsdeügynökség körlevelében többek között azzal buzdította ügyfeleit magyarországi befektetésre, hogy ott a szakszervezet nem komoly tényező. Ellenkezőleg, nem más, mint „jó vicc”. (*„Trade unions are a joke.”*)

- Az „egyeztető tárgyalásokon” a kormány képviselője a tömegtájékoztató eszközök, bizalmas telefonok, pártnyomás által már megpuhított szakszervezeti vezetőket könnyűszerrel rábírja az általa megfelelőnek tartott béremelés elfogadására.

Ami a nyugdíjasokat illeti – és Magyarország lakosságának egyharmada nyugdíjas –, a kormány az egyedüli meghatározó tényező. A nyugdíjakat ugyanis nem egy kormánytól független nyugdíjalapból folyósítják, mint a fejlett országokban, hanem a költségvetésből. Így évről-évre a kormány dönti el, mennyi nyugdíjat fizet.

Így Magyarországon 3,2 millió ember (a nyugdíjasok) jövedelmének alakulását a kormány határozza meg. Ugyancsak a kormány határozza meg annak a 317 ezer embernek a jövedelmét, amelyik munkanélküli segélyből él vagy jövedelempótló támogatást élvez. És a kormány befolyása meghatározó a 3,1 millió bérből és fizetésből élő jövedelmének alakulását illetően. Ez összesen 6,6 millió, vagyis az eltartottakkal együtt mintegy 9 millió. Más szóval: Magyarországon e téren a szocializmusból átörökölt viszonyok 11 évvel a rendszerváltás után, alig változtak. A kormány szerepe a lakosság 90 százaléka jövedelmének alakulása tekintetében vagy kizárólagos, vagy meghatározó.

A jövedelemalakulásra való közvetlen ráhatás jövedelempolitikája tehát Magyarországon még ugyancsak eredményes lehet. A magyarországi strukturális jövedelempolitikára a költségvetés bevételeinek és kiadásaink elemzése során derül fény.

Strukturális jövedelempolitika Magyarországon

A költségvetés bevételeinek és kiadásainak elemzése

A Pénzügyminisztérium 1998-tól nem közli többé az államháztartás konszolidált bevételeit olyan formában, mint a korábbi években, s amely elemzésünk szempontjából mérvadó lenne. Így a bevételeket a központi költségvetés bevételei alapján elemezzük, remélve, hogy következtetéseink jellemzőek az államháztartás bevételeire is. A kiadások elemzésénél teljes képet igyekszünk nyújtani, így azokat az államháztartás kiadásai alapján elemezzük. Elnézést kérünk eme kényszerű következtetlenségért.

Az adóztatás jövedelemkiegyenlítő hatásának mérséklése – a költségvetés bevételei

Az adóztatás súlypontjának a (progresszív) személyi jövedelemadóóra való áthelyezése azt jelenti, hogy a kormány növelni akarja az adóztatás jövedelemkiegyenlítő hatását. Ez csak ott van így, ahol jó az adómorál és mindenki az előírásoknak megfelelően fizeti adóját, és ahol a kormány nem akar inflációs adónyereségre szert tenni azzal, hogy nem módosítja az adósávokat úgy, hogy kövessék a névleges jövedelmek inflációs emelkedését.

Magyarországon mindennek a fordítottja igaz. A bérből és fizetésből élők pontosan az előírások szerint fizetik személyi jövedelemadójukat a többi népréteg – s a tehetősebbek éppen ezekhez a néprétegekhez tartoznak – viszont köztudomásúlag él a lehetőséggel, hogy adóját legális, sőt nem ritkán illegális eszközökkel csökkentse. Másodsor, Magyarországon a kormány is élt a lehetőséggel, hogy az 1990–1997-es ügető infláció idején az adósávok manipulálásával inflációs adónyereségre tegyen szert. Ez jól látható az 4. táblázat 3. és 4. sorainak összehasonlításakor. Az adózott (nettó) átlagkereset forintértéke 1999-ig jóval lassabban nőtt, mint a bruttó átlagkereseté. Megjegyzendő, hogy az 1998-ban hivatalba lépett kormány a jelek szerint véget akar vetni ennek a bérből és fizetésből élők legjobban sújtó inflációs adódézsmanak. A 2000. évi költségvetés előrejelzései szerint ugyanis 1999 és 2002 között azonos mértékben nő a bruttó és nettó átlagkereset forintértéke.

1. A központi költségvetés bevételei¹⁾

	Milliárd Ft folyó áron					Milliárd Ft 1989-es áron					Index összehasonlító áron, 1989=100					Az összbevétel százalékban				
	1989	1996	1998	2000	2002	1989	1996	1998	2000	2002	1989	1996	1998	2000	2002	1989	1996	1998	2000	2002
	Teljesítés	Teljesítés	Teljesítés	Előirányzat	Irányszám	Teljesítés	Teljesítés	Teljesítés	Előirányzat	Irányszám	Teljesítés	Teljesítés	Teljesítés	Előirányzat	Irányszám	Teljesítés	Teljesítés	Teljesítés	Előirányzat	Irányszám
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Gazdálkodó szervek befizetései ²⁾	224	399	377	475	513	224	81	57	61	61	100	36	25	27	27	42	19	14	14	14
Fogyasztáshoz kapcsolódó adók ²⁾	231	737	1117	1519	1755	231	150	167	196	208	100	65	72	85	90	43	36	43	45	47
Lakossági befizetések ²⁾	44	419	520	703	809	44	85	78	91	96	100	193	177	207	218	8	20	20	21	21
Egyéb ²⁾	36	524	610	700	677	36	106	91	90	80	100	294	253	250	222	7	25	23	20	18
Ebből: a pénzintézetek nyereségadója és osztaléka ³⁾	21	16	18	22	30	21	3	3	3	4	100	14	14	14	19	4	1	0,5	0,6	0,8
Összes bevétel ⁴⁾	535	2079	2624	3397	3752	535	422	393	438	445	100	79	71	82	83	100	100	100	100	100
Emlékeztető: Fogyasztói árindex, 1989=100	100	493	667	776	844															

1) A Pénzügyminisztérium az államháztartás konszolidált bevételeit 1998 óta nem közli többé a fenti bontásban. Így a táblázat csupán a központi költségvetés bevételeit tartalmazza.
2) A részletezést lásd a költségvetési politikáról szóló tanulmány 2. táblázatában a Gazdaság és Társadalom későbbi számában.
3) MNB nélkül.
4) Privatizációs bevételek nélkül.

A szerző számításai Az alapadatok forrása:

KSH: Magyar Statisztikai Évkönyv

Pénzügyminisztérium: T/1658. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetéséről

Az a tény tehát, hogy Magyarországon 1989 és 1998 között az adóztatás súlypontja a gazdálkodó szervezetek befizetéseiről főképpen a lakossági befizetésekre (ezek zöme személyi jövedelemadó) helyeződött át – részarányuk az adóbevételekből 8%-ról 20%-ra nőtt, reálértékük közel megduplázódott (lásd az 1. táblázatot) – nem jelenti azt, hogy Magyarországon a rendszerváltás óta megnőtt az adóztatás jövedelemkiegyenlítő hatása. Ellenkezőleg: valószínűleg valamelyest inkább csökkent, hiszen a gazdálkodó szervezetet terhelő adók reálértéke 1989 és 1998 között 75%-kal csökkent, részarányuk az összes adóbevételekből pedig 42%-ról 14%-ra esett. 1989-ben ezeket az adókat és osztalékokat az állami vállalatok fizették a költségvetésnek, vagyis az állam az államnak. Ma a túlnyomóan magánosított vállalati szektorban az adók 75%-os reálcsökkentésének haszonélvezői a vállalatok részvényesei, tehát az ország és a külföld tehetősebb rétegei.

Az, hogy Magyarországon 1989 és 1996 között gazdasági válság volt, hogy ennek következtében a legtöbb vállalat nyeresége csökkent, sok pedig veszteségesé vált, csak részbeni magyarázat ezeknek a befizetéseknek a csökkenésére. Ugyanis reálértékük a 2000. évi előirányzat szerint az 1998-at követő fellendülés idején is csak 7%-kal nő (két év alatt!) és arányuk az összbevételben változatlan marad még 2002-ben is, holott a kormány erre az időszakra a BHT évi 4,5-5%-os reálnövekedését irányozott elő.

A drámai csökkenésnek tehát más okai vannak.

- 1996-ban az az évben hozott adótörvény bevezette Magyarországon a világ egyik legalacsonyabb társasági adókulcsát, s még az az alól való kivételeket is négy oldalra csökkentette;
- 1989 és 1996 között az állami vállalatok legnagyobb részét magánosították úgy, hogy többségüket külföldieknek adták el. A külföldi beruházó viszont 5 évig mentesül a társasági adó fizetése alól;
- 1989-ben a túlnyomóan állami tulajdonban lévő vállalatok nemcsak társasági adót, hanem osztalékot is fizettek a központi költségvetésbe. (Ezt is tartalmazza a 42%-os részesedés.) A magánosítás után természetesen nem fizetnek az államnak osztalékot;

- meghonosult Magyarországon is a nyugati könyvelési technika, amelynek ezeregy módszere van a fizetendő adó legális módon való csökkentésére – hogy az igencsak elterjedt adócsalást ne is említsük.

Mindez talán megmagyarázza a gazdálkodó szervek adóbefektetési részarányának csökkenését 1996-ig. A megválaszolatlan kérdés azonban az, hogy miért csökkent az arány 1996 és 1998 között, és miért maradt szinten az előirányzat és irányszámok szerint a későbbi években is, holott a magánosítás befejeződött, a külföldi beruházóknak kijáró türelmi idő letelt vagy hamarosan letelik, a nyugati könyvelési módszer összes adócsökkentő fogása már alkalmazásban van.

Különös figyelmet érdemelnek a pénzügyintézetek befizetései. Mint láttuk, ezek eddig a kormánytól sok száz milliárd forint értékű államkötvényt kaptak ajándékba, melyek hozama valaha meghaladta az éves 30%-ot, s hozamuk még 1999-ben is 12-15% között volt. Ezek nyereségadója és osztaléka – itt még számottevő az állami tulajdon – 1989 és 1998 között az összegbevétel 4%-áról annak 0,5%-ára csökkent, s a 2000. évi költségvetés is csak marginális részarány-növekedést irányoz elő a jövőben. Lehetséges volna, hogy mindez szándékos és része az egymást követő kormányok adóztatási elgondolásának?

Az államháztartás kiadásai

Az államháztartás kiadásainak vizsgálatánál figyelmünket arra összpontosítjuk, amit a Pénzügyminisztérium „jóléti kiadásoknak”, mi „humánfejlesztési beruházásoknak” nevezünk. A 2. és 3. táblázat ezeknek csak egy részét – a nagyobbik részét – tünteti fel, mert csak ezekre a kiadásokra vannak legalább nagyjából összehasonlítható idősorok.

1989 és 1993 között a bruttó hazai termék reálértéke 18,2%-kal csökkent (2. táblázat, 14. sor). Közgazdasági logika szerint az államháztartás bevételei reálértékének hasonló arányban kellett volna csökkenniük, hiszen ilyenkor csökkennek a jövedelmek (tehát csökkennek a fogyasztáshoz kapcsolt adók) és csökken – esetleg veszteségessé válik – a vállalati nyereség (csökkennek a gazdálkodó szervek befizetései). Ez, mint a 2. táblázat 12. sora mutatja, nem következett be: a bevételek reál-

értéke csak 12%-kal csökkent. Ez is jele annak, hogy a költségvetés ebben az időszakban jelentős inflációs nyereségre tett szert. A kiadások reálértéke viszont a gazdasági visszaesés esetén kevésbé csökken, mint a bruttó hazai termék, mert ilyenkor – a takarékosági intézkedések ellenére – megnőnek a költségvetés kiadásai: munkanélküli segély, egyéb szociális juttatások. Ez így is történt. A kiadások reálértéke 1989 és 1993 között csak 11%-kal csökkent.

Bár a bevétel reálértéke kevésbé csökkent, mint a bruttó hazai terméké, megtakarításokra mégis szükség volt. Az Antall–Boross-kormány ezeket más területeken kereste. Néhány humánfejlesztési beruházás reálértékét drasztikusan csökkentette ugyan – tudományos kutatás, családi pótlék, sport, nyugdíj, GYES, GYED, táppénz –, mások reálértékét szinten tartotta, sőt növelte: oktatás, társadalombiztosítás egésze, egészségvédelem, kultúra. Így a humánfejlesztésre fordított összkiadás nagyjából szinten maradt 1989 és 1994 között (lásd a 3. táblázat sorait 9-től 16-ig).

1994-től kezdve a kamatkidadások az említett okokból jelentősen megnöttek. Újabb megtakarításokra volt szükség a kiadási oldalon. Az „egyéb” magtakarítási lehetőségeket azonban az Antall–Boross-kormány lényegében már kimerítette. Megtakarítási lehetőség – az akkori kormány szemlélete szerint – csupán a humánfejlesztési beruházások terén adódott, s Bokros Lajos Pénzügyminiszter nagy energiával látott hozzá a „koraszülött jóléti állam” felszámolásához. Amint a 13. táblázat adatai mutatják, két év alatt (1995-ben és 1996-ban – hisz Bokros utóda végrehajtotta Bokros programját) az oktatásra fordított kiadások reálértéke 22%-kal, a társadalombiztosításra fordítottaké 18%-kal, a családi pótléké 37%-kal, az egészségvédelemre fordítottaké 14%-kal, a kulturális kiadásoké 28%-kal csökkent és így tovább. A humánfejlesztési kiadások reálértéke összesen 22%-kal csökkent ez alatt a két év alatt (3. táblázat, 8. sor). Így azok a BHT 34%-áról annak 27%-ára estek vissza (2. táblázat, 7. sor).

Ugyanakkor a kamatkidadások 1989 és 1996 között a kiadások 5,6%-áról azok 16,2%-ára, a BHT 3,6%-áról annak 9,2%-ára emelkedtek. Csúcspontjukat 1997-ben érték el, amikor is 1867 milliárd kamatmentes adósság kamatozó adóssággá való változása összegüket több mint 160 milliárd forinttal emelte (2. táblázat, 6. és 8. sora).

2. Az államháztartás humánfejlesztési beruházásai és kamatkiadásai

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002
											Előirányzat		Irányszám
MILLIÁRD FORINT													
1. Humánfejlesztési beruházás	485	610	862	1027	1248	1474	1646	1849	2183	2621	2891 ^{rb}	3164 ^{rb}	3558 ^{rb}
2. Kamatkiadás	62	64	94	166	161	360	518	636	850	790	798	803	724
INDEX, 1989=100													
3. Humánfejlesztési beruházás	100	126	178	212	257	304	339	381	450	540	596 ^{rb}	652 ^{rb}	734 ^{rb}
4. Kamatkiadás	100	103	152	268	271	581	835	1026	1371	1247	1287	1295	1168
A KIADÁSOK SZÁZALÉKÁBAN													
5. Humánfejlesztési beruházás	44	48	53	50	56	46	46	47	45	52	55 ^{rb}	55 ^{rb}	57 ^{rb}
6. Kamatkiadás	5,6	5,0	5,8	8,1	7,2	11,1	14,6	16,2	17,5	15,6	15,1	14,0	11,5
A BHT SZÁZALÉKÁBAN													
7. Humánfejlesztési beruházás	28	29	35	35	35	34	29	27	26	26	25 ^{rb}	25 ^{rb}	24 ^{rb}
8. Kamatkiadás	3,6	3,1	3,8	5,6	4,5	8,2	9,2	9,2	10,0	7,8	6,9	6,4	4,8
EMLÉKEZTETŐ													
MILLIÁRD FORINT													
9. Összes bevétel, privatizációs bevételekkel együtt	1064	1279	1589	1894	2449	3061	3353	3985	4693	4418	4872	5282	5861
10. Összes kiadás kamatfizetéssel együtt	1113	1271	1628	2050	2598	3229	3545	3931	4845	5050	5302	5716	6272
11. Bruttó hazai termék	1722	2089	2498	2942	3548	4365	5614	6894	8541	10086	11565	12530	14930
INDEX ÖSSZEHASONLÍTÓ ÁRON, 1989=100													
12. Összes bevétel, privatizációs bevételekkel együtt	100	93	86	83	88	93	79	76	76	62	63	64	65
13. Összes kiadás kamatfizetéssel együtt	100	88	84	86	89	93	80	72	75	68	65	66	67
14. Bruttó hazai termék	100	96	85	82	81,8	84	85	86	90	95	99	103	115
A BHT SZÁZALÉKÁBAN													
15. Összes bevétel, privatizációs bevételekkel együtt	62	61	64	64	69	70	60	58	55	44	42	42	39
16. Összes kiadás kamatfizetéssel együtt	65	61	65	70	73	74	63	57	57	50	46	46	42

Forrás: 1. sor: 3. táblázat, 8. sor

Többi adat: KSH: Magyar Statisztikai évkönyvek és szóbeli felvilágosítás, valamint

Pénzügyminisztérium: 2000. évi költségvetés

Az összehasonlító áron számított indexek deflátorá a fogyasztói árindex

3. Az államháztartás főbb humánfejlesztési beruházásai

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002
											Előirányzat		Irányszám
MILLIÁRD FORINT. FOLYÓ ÁRON													
1. Oktatás	87	110	143	179	232	278	307	341	426	493	509	576	636
2. Társadalombiztosítás	217	278	446	523	625	737	838	953	1138	1397 ^{rb}	1717 ¹⁾	1847 ¹⁾	2119 ¹⁾
2.1 ebből: Nyugdíj	156	202	263	306	392	498	582	670	805	834	943	1027	1145
2.2 Táppénz, GYES, GYED	30	38	45	50	57	70	72	69	76	79			
3. Családi pótlék	53	64	82	92	107	103	100	95	105	120			
4. Egészségvédelem	70	96	129	155	187	242	273	326	382	462	503	555	606
5. Kultúra	21,5	25,8	32,0	42,1	57,0	68,0	79,4	77,9	60,7	69,9	75	91	90
6. Tudományos kutatás	33,8	33,7	27,1	31,6	35,3	40,3	42,3	46,0	64	71	} 87 ^b	95 ^b	107 ^b
7. Sport	2,5 ^b	2,75	3,25	3,91	4,38	6,11	6,62	10,1	6,7	8,3			
8. ÖSSZESEN	485	610	862	1027	1248	1474	1646	1849	2183	2621	2891 ^{rb}	3164 ^{rb}	3558 ^{rb}
INDEX ÖSSZEHASONLÍTÓ ÁRON, 1989=100													
9. Oktatás	100	98	95	96	102	103	89	80	84	85	80	85	87
10. Társadalombiztosítás	100	99	118	113	110	109	97	89	90	96			
10.1 ebből: Havi átlagnyugdíj	100	98	90	86	82	85	75	69	69	74			
10.2 Egy táppénzes napra jutó kiadás ^{b)}	100	91	n. a.	n. a.	87	85	75	71	68	66			
10.3 GYES – egy gyermekre jutó havi átlag	100	96	96	91	86	88	78	72	79	77			
10.4 GYED – egy gyermekre jutó havi átlag	100	93	88	89	90	85	79	76	78	97			
11. Családi pótlék havonta, családonként	100	85	79	72	68	59	45	37	38	39			
12. Egészségvédelem	100	106	106	103	103	111	98	95	94	99	99	102	103
13. Kultúra	100	95	86	92	101	102	93	73	48	49	48	55	50
14. Tudományos kutatás	100	78	46	43	40	38	31	28	32	31	} 33	34	35
15. Sport	100	85	75	73	67	78	66	82	46	50			
16. ÖSSZESEN	100	98	102	99	98	98	85	77	77	81	82	84	87

A rendszerváltás után csak fokozatosan történt az európai fogalmi és tartalmi meghatározások átvétele. Így egyes tételek tartalma a tárgyidőszak alatt bővült vagy csökkent, ami az alapadatokban és az indexszámokban „ugrásokot” és „eséseket” idézett elő. Így az adatok, főképpen az indexszámok egyik évről a másikra való változása kevésbé irányadó, mint egy-egy tételnek az egész időszak alatti változása.

1) Társadalombiztosítási és jóléti szolgáltatások. Az utóbbiak többek közt tartalmazzák a családi pótlékot, táppénzt, a GYES-t és a GYED-et.

Összeállította a szerző. Forrás: KSH: Magyar statisztikai évkönyvek

Pénzügyminisztérium: Törvényjavaslat a Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetéséről

A két táblázat adatai azt mutatják, hogy az 1998 júliusában hivatalba lépett kormány a humánfejlesztési beruházások terén a leírt irányzatokat megállította és – óvatosan bár, de – visszafordította. A „koraszülött jóléti állam” felszámolása, a jelek szerint, nem cél többé. Ellenkezőleg: a humánfejlesztési beruházások reálértéke az irányszámok szerint 2002-re 1997-hez viszonyítva 13%-kal fog növekedni (s egyszer talán majd eléri az 1989-es szintet – lásd a 3. táblázat 16. sorát).

A kamatkiadások terén radikális változást hozott az infláció mérséklődése és ezzel a kamatlábak csökkenése. Az adósság tovább nő, hisz az adósságsapdában az adósság önmagát növeli, de az összkamat csökken – még abszolút értékben is, arányaiban pedig még inkább (2. táblázat, 2., 4., 6., 8. sor).

Jövedelemcsoportosítás

„... a jövedelemelosztási viszonyoknak a vállalkozások javára történő gyors megváltoztatásával a gazdaság akkumulációs – tőkevonzó képességének gyors növekedését igényli...” (sic!)

„A gazdasági stratégia megvalósítása során (...) megindul a kívánatos jövedelemátcsoportosítás a vállalkozói szféra javára.”

*Pénzügyminisztérium: A magyar kormány középtávú gazdasági stratégiája,
1995. szeptember*

A fenti idézetek a Bokros Lajos pénzügyminiszter elgondolásait tükröző dolgozat első oldalán találhatóak.

Van adott nemzeti jövedelem. Ha azt valamely „szféra” javára átcsoportosítják, akkor ez csak más „szférák” kárára történhet. A dolgozat nem hagy kétséget a felől, hogy a más szféra a bérből és fizetésből élők csoportja lesz. A dolgozat nem mondja ugyan, de amint a továbbiakban kitűnik, volt egy másik réteg is, amelynek kárára a jövedelemátcsoportosítás megtörtént, s ez a nyugdíjasok csoportja volt.

A jövedelemátcsoportosítás lehet olyan, hogy a „károsult” és „kedvezményezett” néprétegek reáljövedelme egyaránt nő, de az utóbbiaké gyorsabban, mint az előbbieké. Lehet olyan is, hogy a kedvezményezett népcsoporté nő, a másiké csökken. Mint látni fogjuk, Magyarországon az utóbbi történt.

A progresszív adóztatás jövedelemkiegyenlítő hatása Magyarországon csökken azáltal, hogy az adóztatás súlypontja egyre inkább a bérből és fizetésből élők vállára nehezedik. Ezt jelenti a fogyasztási adó részarányának növekedése az összes adóbevételben belül, és ezt jelenti a jövedelmi adó részarányának növekedése is, hiszen azt a bérből és fizetésből élők pontosan a törvény előírásai szerint fizetik, míg a többi néprétegeknek, többségében a tehetősebb rétegeknek, számos eszköz áll rendelkezésére ahhoz, hogy adójukat legális vagy illegális módon csökkentsék. Ehhez járult a Bokros pénzügyminiszter által 1995 szeptemberében meghirdetett, de már az év eleje óta alkalmazott jövedelemátcsoportosítás a kiadási oldalon: a humánfejlesztési beruházások terhére, amelyekből az egész társadalom részesül, a kamatkidadások javára, amelyből főként a bankok és ezek részvényesei részesülnek.

Ha egyszerre folyik a jövedelemátcsoportosítás strukturális, tehát költségvetési eszközökkel, valamint a konjunkturális, azaz egyszeres ráhatás módszereivel, akkor nehéz a strukturális és a konjunkturális jövedelempolitika jövedelemátcsoportosító hatását statisztikailag szétválasztani. (A kettőnek együttes magyarországi hatását a következőkben fogjuk számokkal érzékeltetni.) Itt csupán elméleti példával illusztráljuk, hogyan „működik” a költségvetési eszközökkel végrehajtott jövedelemátcsoportosítás a szegényebb néprétegtől a tehetősebb néprétegek javára.

Kiindulópontként tételezzük fel a következőket:

A társadalom 100 háztartásból áll. Ebből 90-nek az évi jövedelme 400 ezer forint, 10-é 2 millió, vagyis a jövedelemarány 1:5. Tegyük fel továbbá, hogy a progresszív adóztatás sávjainak kulcsa 400 ezer forintos jövedelemig 20%, 400 001 forinttól 1 millióig 30%, 1 millió fölül 40%. Tegyük fel azt is, hogy a kiinduló évben mindenki pontosan fizeti az adóját. Így 90 háztartás adózás utáni jövedelme 320 000 forint, 10-é 340 000 forint. Vagyis a progresszív adóztatás eredményeképpen a jövedelemarány lecsökkent 1:4,19-re.

Ha a kormány a beszedett összes adót $[90 \times 80\,000] + (10 \times 640\,000) = 13,6$ millió] egyenlően osztja el, a 100 család között kormány szolgáltságok formájában, akkor mindegyiknek juttat 136 000 forintot. A szegényebb néprétegek – nevezzük őket bérből és fizetésből élőknek – összes jövedelem tehát $(320\,000 + 136\,000 =) 456\,000$ forint, a tehetősebbeké

(1 340 000 + 136 000 =) 1 476 000 forint, vagyis a jövedelemarány tovább csökkent 1:3,24-re.

Tegyük fel, hogy 6 év során a jövedelmek névértéke megsokszorozódik, de reálértékük változatlan marad. (Ez Magyarországon természetesen nem így történt, hiszen a bérből és fizetésből élők, valamint a nyugdíjasok reáljövedelme csökkent, a tehetősebb rétegeké pedig nőtt. E tényt itt nem vesszük figyelembe, hisz célunk a kormány jövedelempolitikájának elméleti illusztrálása.) A kormány az adósávokat nem emeli a bruttó jövedelmek inflációs növekedésének arányába, így jelentős inflációs adóbevételekre tesz szert. Ennek következtében 6 év alatt a bérből és fizetésből élők adózás utáni évi reáljövedelme 320 ezer forintról – mondjuk – 280 ezer forintra csökken, a befizetett adó reálértéke pedig 80 ezer forintról 120 ezerre nő. Ugyanakkor az évi 2 millió forint átlagjövedelmű réteg adójának reálértéke marad a korábbi 660 ezer forint, mert – feltételezésünk szerint – az adóalanyok ügyessége közömbösíti a kormány inflációs adóbevételek szerzésére irányuló törekvését. Az adózott jövedelem – 280 ezer és 1 millió 340 ezer forint – aránya tehát nem a korábbi 1:4,18, hanem 1:4,70. Az adóztatásnak tehát úgyszólván nincs többé jövedelemkiegyenlítő szerepe. Lássuk az újraelosztásban bekövetkezett változásokat!

A költségvetés összjövedelem tehát:

$$\begin{aligned} 90 \times 120\,000 &= 10\,800\,000 \\ 10 \times 660\,000 &= \underline{6\,600\,000} \\ \text{Összesen:} & 17\,400\,000 \text{ forint} \end{aligned}$$

Ezt a 17,4 millió forintnyi bevételt a kormány most már nem osztja el teljes egészében egyenlőképpen. Az összeg 20%-a (3,48 millió) a tehetősebb 10%-hoz kerül kamatfizetés formájában, ami családonként 348 ezer forint, csupán a maradék 13,92 milliót osztja szét egyenlőképpen, vagyis minden család kap 139 200 forintot.

	Alacsony jövedelem		Magas jövedelem	Jövedelemarány
	1	2	3	(=2/1)
1. Bruttó jövedelem családonként	400 000	2 000 000		1:5
2. Adózás után	280 000	1 340 000		1:4,79
3. Kamat		0	348 000	
4. Kormány szolgáltatás	139 200	139 200		
5. Jövedelem adózás és újraelosztás után (2+3+4)	419 000	1 827 200		1:4,36

Vagyis az adóztatás és újraelosztás utáni jövedelemarány 1:3,224-ről 1:4,36-ra nőtt. Az időszak elején – nincs inflációs adónyereség, mindenki pontosan megfizeti az adóját, nincs kamatteher – a két népréteg jövedelme adózás és újraelosztás után évi 456 000, illetve 1 476 000 forint volt. Úgy is lehet tehát mondani, hogy az említett fejlemények – túlnyomóan kormányintézkedések – következtében minden szegény család jövedelméből évi 36 800 forint a tehetősebb néprétegekhez került, akiknek adózott összjövedelme így családonként évi 351 200 forinttal nőtt. Ismét hangsúlyozzuk: példánk elméleti.

Magyarországon valami ilyesféle történt a rendszerváltást követő években, majd pedig felgyorsult a folyamat 1995-ben és 1996-ban. Erre utalnak a következő tények.

Bevételi oldalon:

- a lakossági befizetések reálértékének és arányának növekedése (1. táblázat). Szem előtt tartva azt, hogy ezek alól a többségében szegényebb jövedelműekhez tartozó bérből és fizetésből élők egyáltalán nem vonhatják ki magukat, a nagyrészt a tehetősebbek közé tartozó szabadfoglalkozásúak, vállalkozók, tőkejövedelemből élők viszont igen, s ezzel a lehetőséggel e néprétegek Magyarországon élnek is;
- a kormány 1990 és 1996 között jelentős inflációs bevételekre tett szert. Elsősorban a bérből és fizetésből élők rovására;
- a gazdálkodó szervek adóbefizetései ugyanakkor jelentősen csökkentek mind reálértékben, mind pedig az összbevétel százalékában, és szinte brutális módon csökkent a pénzintézetek nyereségadója és osztaléka, még folyó áron is (1. táblázat).

Kiadási oldalon:

- az újraelosztás módosult a tehetősebb néprétegek és a szegényebb néprétegek kárára: kamatkiadások növekedése, humánfejlesztési beruházások csökkenése (2. táblázat, 3-tól 8. sorig).

1990 és 1996 között a költségvetési eszközökkel végrehajtott strukturális jövedelemátcsoportosítást erősítette, felgyorsította a kormány konjunktu-rális jövedelempolitikája.

Konjunkturális jövedelempolitika Magyarországon

A jövedelmek alakulása

Hogy hogyan alakult a bérből és fizetésből élők keresete a kormány meghatározó *ráhatása*, valamint hogyan változtak a nyugdíjak a kormány döntése következtében, azt a 4. táblázat adatai mutatják.

A havi nettó reálkereset minden évben csökkent, kivéve a választások közeledtével. A Boross-kormány idején későn, a Horn-kormány idején talán jól időzítve (5. sor). A csökkenés 1996-ra 24%-ot tett ki.

Az átlagnyugdíj vásárlóértéke minden évben csökkent, kivéve a választások közeledtével 1994-ben. 1996-ra az átlagnyugdíj vásárlóértéke már 31%-kal alacsonyabb volt, mint 1989-ben (8. sor).

1989-ben a négytagú városi család átlagos havi jövedelme még közel 20%-kal haladta meg ugyanennek a családnak a létminimumát. 1993-94-ben a létminimum körül ingadozott (12. sor).

1989-ben az átlagnyugdíj még közel 23%-kal haladta meg a városban, egyszemélyes háztartásban élő nyugdíjas létminimumát. 1993-re és 1994-re a nyugdíj majdnem a létminimum színvonaláig süllyedt (14. sor).

Az utóbbi két pontban foglaltakat tapasztalva és a nemzetközi szervezetek – pl.: Világbank – útmutatásait követve a kormány 1995-ben betiltotta a létminimum-számítások közzétételét.

Ilyen arányú reáljövedelem-csökkentés bármely fejlett demokratikus országban országos sztrájkokat, tüntetéseket, esetleg zendülést váltott volna ki. Magyarországon sztrájk, tüntetés csak elvétve fordult elő és semmiféle hatást sem gyakorolt a kormány politikájára. E politikát valamennyi parlamenti párt támogatta. A politikusok nézeteit a tömegtájékoztatási eszközök szelvében hosszában terjesztették. Az ellenvéleményt a politikusok eleve „felelőtlenek”, „demagógnak” bélyegezték. Így az a sajtóban alig kapott teret.

4. A nettó átlagkeresetek és a nyugdíjak alakulása

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002
													Előrejelzés
AZ ALKALMAZÁSBAN ÁLLÓK HAVI ÁTLAGKERESETE¹⁾	F o r i n t												
1. Bruttó	10 571	13 446	17 934	22 294	27 173	33 309	38 900	46 837	57 270	67 764	77 200 ²⁾	83762	95897
2. Nettó	8 165	10 108	18 948	15 628	18 397	23 049	25 891	30 544	38 145	45 162	50 100 ²⁾	54359	62234
	l n d e x, 1 9 8 9 = 1 0 0												
3. Bruttó	100	127	170	211	257	315	368	443	542	641	730	782	907
4. Nettó	100	124	159	191	225	282	317	374	467	553	614	666	762
5. A nettó kereset reálértéke	100	96	91	89	86	91	79	76	80	83	84	86	90
ÁTLAGNYUGDÍJ	F o r i n t												
6. Átlagnyugdíj	5 318	6 683	8 341	9 747	11 503	13 977	16 030	18 113	21 473	26 105	29 639		
	l n d e x, 1 9 8 9 = 1 0 0												
7. Átlagnyugdíj	100	126	157	183	216	263	301	341	404	491	557		
8. Az átlagnyugdíj reálértéke	100	98	90	86	82	85	75	69	69	74	76		
ÁTLAGJÖVEDELEM ÉS LÉTMINIMUM	F o r i n t												
9. Havi családi pótlék 2 gyerekre	3365	4223	5140	5827	6200	6500							
10. Négytagú család havi nettó átlagjövedelme [(1x2)+9]	19695	24439	31036	37083	42994	53448							
11. Négytagú városi család havi nettó létminimuma	16480	21196	29205	34977	43897	52349							
12. Családi átlagjövedelem / létminimum (10/11)	120	115	106	106	98	102							
13. Magányos városi nyugdíjas havi létminimuma	4330	6240	7651	9035	11376	13559							
14. Átlagnyugdíj / létminimum (6/13)	123	107	109	108	101	103							
1) Alkalmazásban állók = bérből és fizetésből élők													
2) A KSH jelentí (1999/12) című közlemény forint és százalékos növekedést jelző adatai nincsenek összhangban a Magyar statisztikai évkönyv 1998-ban közölt forintadatokkal													

Forrás: 1989-1998: KSH: Magyar statisztikai évkönyvek;

1999: A KSH jelentí, 1999/12;

2000, 2002: Pénzügyminisztérium: A Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetése

A széles néprétegek, köztük az érintettek, tehát apatikusan beletörődtek abba, hogy ez az ára a „szocializmusból átöröklött” gazdasági válságból való kilábalásnak (holott a gazdasági válságot az ország nem a szocializmusból örökölte, hanem a rendszerváltás utáni kormányok politikája idézte azt elő) és mindez a gazdasági rendszerváltás „elkerülhetetlen” velejárója.

Így a magyar bérből és fizetésből élők, valamint nyugdíjasok szinte hangtalanul viseltek el egy olyan arányú reáljövedelem-csökkenést, amely egyike volt a legnagyobbaknak azok közül, amelyet kormány politikája valahol, valaha is előidézett.

Ugyanakkor egy 3-400 ezer keresőt számláló réteg jövedelme – szabad foglalkozásúak, vállalkozók, tőkejövedelemből élők – jelentősen megnőtt. 1997-re névértékben az 1991-esnek a 4,8-szeresére emelkedett a bérből és fizetésből élők jövedelmének 2,8-szeres növekedésével szemben (lásd az 5. táblázat 3. és 4. sorát).

5. A jövedelempolitika két mutatója

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
	Milliárd forint						
1. Munkavállalói jövedelem	1386	1605	1927	2216	2557	3147	3839
2. Bruttó működési eredmény és vegyes jövedelem	728	882	1087	1521	2114	2698	3487
	Index, 1991=100 – Folyó áron						
3. Munkavállalói jövedelem	100	116	139	160	184	227	277
4. Bruttó működési eredmény és vegyes jövedelem	100	121	149	209	290	371	478
	A B H T s z á z a l é k á b a n						
5. Munkavállalói jövedelem	55	55	54	51	46	46	45
6. Bruttó működési eredmény és vegyes jövedelem	29	30	31	35	38	39	41
Valamennyi jövedelem adózás előtti (bruttó)							
A működési eredmény ezen felül még azért is bruttó, mert nincs belőle levonva az állóeszközök értékcsökkenése.							
A munkavállalói jövedelem tartalmazza a bruttó béreket és fizetéseket, valamint a munkavállalók és a munkaadók társadalombiztosítási hozzájárulását.							

Forrás: 1., 2. sor: KSH: Magyar statisztikai évkönyvek
Többi adat: a szerző számításai

A jövedelemátcsoportosítás méretei

Most már lehetőség nyílik arra, hogy statisztikailag érzékeltessük a strukturális és konjunkturális jövedelempolitika együttes jövedelemát-csoportosító hatását Magyarországon. Ez már a 5. táblázat adataiból is kitűnik: a munkavállalói jövedelem aránya a bruttó hazai terméken belül 1991 és 1997 között 55%-ról, 45%-ra csökkent, míg a vállalkozói jövedelmeké 29%-ról 41%-ra nőtt (5. és 6. sor).

A táblázat adatai következtetni engednek a jövedelmi olló szétnyílására, de csak letompított formában. A „munkavállalói jövedelmet” ugyanis fel-duzzasztja a vállalatvezetők és felső káderek gyakran többmilliós havi fizetése, a „bruttó működési eredményt és vegyes jövedelmet” pedig jelentősen mérsékli az a körülmény, hogy sok tízezer kisiparos, kiskereskedő és kisparaszt jövedelme is ebbe a kategóriába tartozik.

A szegényebb néprétegektől a tehetősebb néprétegek javára történő jövedelemátcsoportosítást a jövedelemolló szétnyitása érzékelteti a legjobban. (Jövedelemolló: a tehetősebb néprétegek átlagjövedelme a szegényebb néprétegek átlagjövedelméhez viszonyítva. Ha az arány nő, az olló „szétnyílik”, ellenkező esetben „összecsukódik”). A jövedelemolló szétnyílását, összecsukódását az összehasonlító jövedelemstatisztika mutatja.

Az ilyen statisztika többféle módszert használ a jövedelmek összehasonlítására. Az egyik például az, hogy a lakosságot, mondjuk öt, egyenlő létszámú csoportra osztják. Majd a jövedelmeket nagyság szerint sorba rakják, és a lakossági létszám ötödeként csoportosítják. Ezután kiszámítják a legalacsonyabb jövedelmű ötöd átlagjövedelmét, a második legalacsonyabb jövedelmű ötödét és így tovább. Végül megnézik, hogy a legmagasabb jövedelmű ötöd átlagjövedelme hányszorosa a legalacsonyabbénak (jövedelemolló). A KSH 1998 óta ezt a módszert használja. A közgazdász természetesen csak ennél jóval hosszabb idősorokból tud mérhető következtetéseket levonni a jövedelemolló szétnyílására vagy összecsukódására. (Lásd a 6. táblázat utolsó sorát.)

A másik módszer az, hogy a lakosság helyett a nemzeti jövedelmet osztják fel, mondjuk öt egyenlő nagyságú sávra. Ha a nemzeti jövedelem például 1000 milliárd forint, akkor 200 milliárdos sávokra. A jövedelmeket ismét sorba rakják nagyság szerint, s kimutatják, hogy a legalacsonyabb jövedelműek közül hány lakos osztozik az első 200 milliárdon, a valamivel magasabb jövedelműek közül hány a második 200 milliárdon és így tovább. Mi-

Jövedelempolitika Magyarországon a rendszerváltás óta

nél kisebb az egyes sávokba besorolt jövedelemélvezők közötti számbeli különbség, annál egyenletesebb a jövedelem-eloszlás, és fordítva.

A Központi Statisztikai Hivatal 1992 óta publikál olyan adatokat, amelyekből *következtetni* lehet a magyarországi jövedelemelő szétnyílására az azóta eltelt időszakban. Ez a lakosság fogyasztási kiadásainak alakulása és lakosságtizedek szerinti csoportosítása a legkevesebbet fogyasztó tizedtől a legtöbbet fogyasztóig úgy, ahogy a fenti első módszerben a jövedelemre vonatkozóan leírtuk. Mi ezt az áttekinthetőség kedvéért ötödökre egyszerűsítettük (6. táblázat).

6. A háztartások éves fogyasztási kiadásai

	1.	2.	3.	4.	5.	5./1.
	öt t öt d ¹⁾					
<i>Folyó áron</i>	e z e r f o r i n t / f ő					
1992	95	108	121	144	198	2,08
1993	88 (?)	112	131	153	217	2,47
1994	107	130	154	175	255	2,38
1995	121	152	182	209	312	2,58
1996	141	177	213	245	362	2,57
1997	159	208	243	290	415	2,61
1998	188	243	280	334	489	2,60
1999	203	273	319	386	583	2,87
A kiadások reálértéke	l n d e x, 1 9 9 2 = 1 0 0					
1996	65	71	77	74	79	
1997	61	71	74	74	77	
1999	63	74	77	79	86	
EMLÉKEZTETŐ	e z e r f o r i n t / f ő					
A háztartások éves nettó jövedelme 1999-ben	183	275	338	416	657	3,59
Megjegyzéseinket lásd a szövegben!						
1) A háztartások éves kiadását a legalacsonyabbtól a legmagasabbig sorba rendezik, utána az összlakosság ötödé- ként kiszámítják egy-egy ötöd fejenkénti átlagát. A 95-ös szám tehát azt jelenti, hogy az ország legszegényebb, mintegy 2 millió lakosának 1997-ben 195.000 forint volt az egy főre jutó összes fogyasztási kiadása.						

Forrás: KSH: Statisztikai évkönyvek, 1993–1999

Van a táblázatban néhány furcsaság. Például a legkevesebbet fogyasztó ötöd fogyasztása folyó áron 1993-ban kevesebb volt, mint 1992-ben, holott közben az árak 22,5%-kal nőttek, vagy az, hogy 1999-ben a legalacsonyabb

jövedelmű réteg húszezer forinttal többet költött fogyasztásra, mint amekora a jövedelme volt. Véleményünk szerint az efféle különlegességek ellenére a táblázat a valóságot megközelítő képet nyújt a fogyasztási kiadások nagyság szerint csoportosított alakulásáról.

Megjegyzések a táblázathoz:

- Hét év alatt a legtöbbet és legkevesebbet fogyasztók fogyasztói kiadásainak aránya 2,08-ról 2,87-re nőtt. Természetesen a jövedelemolló szétnyílása ennél valószínűleg jóval nagyobb, hiszen láttuk, hogy a fogyasztás növekedése nem arányos a jövedelemnövekedéssel, különösen a magas jövedelműek esetében.
- A kiadások reálértékét feltüntető sorok a fogyasztási kiadások igen nagymérvű csökkenését mutatják. A jelek szerint a fogyasztás csökkenése két ötöd esetében 1996-ban, hároméban pedig 1997-ben érte el a mélypontot, természetesen a Bokros-féle reáljövedelem-csökkentések eredményeképpen. Az sem meglepő, hogy a legkevesebbet fogyasztó, tehát legszegényebb népréteg fogyasztása csökkent a legnagyobb mértékben.

Az már azonban meglepő, hogy valamennyi népcsoport fogyasztása csökkent. Még meglepőbb azonban az, hogy 1999-re egyetlen népcsoport fogyasztása sem érte el az 1992-es szintet, holott a BHT-statisztika szerint a lakossági összefogyasztás összehasonlító áron akkorra már 2,5%-kal meghaladta az 1992-i szintet. Nincs tehát teljes összhang a KSH különböző főosztályai által különböző statisztikai módszerekkel számított adatai között. Úgy véljük azonban, hogy az összhangnak eme valós vagy látszólagos hiánya nem érvényteleníti az alapadatokból a jövedelemelosztás változására vonatkozó általános következtetéseket.

- A táblázat utolsó sora az 1998 óta létező összehasonlító jövedelemstatisztika végeredményét mutatja. A jövedelmi olló valójában valószínűleg jóval nyitottabb, mint ahogy a 3,59-es adat mutatja, hisz igen valószínű, hogy a magyarországi viszonyok közepette a magas jövedelműek, a biztonság kedvéért még a KSH felméréseinek sem vallják be jövedelmük teljes összegét. Visszamenőleg nincs adat az olló szétnyílásának statisztika útján való igazolására. Érdekes volna azonban az 1999-es állapotnak más országokkal, például egyes latin-amerikai államokkal való összehasonlítása. Erre azonban e jegyzet

keretében a Budapesten fellelhető nemzetközi adatok hiányossága miatt nem volt lehetőség.

Mindent összevetve, a statisztikai adatok alapján csupán következtetni tudunk arra, ami a „terepen” a gondos megfigyelő számára nyilvánvaló: Magyarországon a rendszerváltás óta óriási mértékű jövedelem-eltolódás következett be: milliók elszegényedése, kevesek meggazdagodása, mely súlyos társadalmi feszültségeknek lehet a forrása. Az azonban adatainkból nyilvánvaló, hogy ezt a jövedelem-eltolódást, polarizálódást nagyrészt az egymást követő kormányok politikája – Bokros minisztersége esetén *tudatos* politikája – idézte elő. Az is nyilvánvaló, hogy a polarizálódást a néhány éve tartó gazdasági fellendülés alig enyhítette.

Budapest, 2000 júniusa